

Заснована на реальних подіях, ця історія оповідає про Августа Беньовського, що народився у великому похмурому батьківському замку на кордоні Угорщини і Польщі на початку XVIII сторіччя. Доля зводить його з учителем із Франції, який запалює юнака ідеями Просвітництва.

Згодом він стає військовим і бореться за свободу Польщі проти російських загарбників. Коли Беньовський потрапляє до російського полону, його етапують до Сибіру, а звідти аж на Камчатку. Саме там він зустрічається з юною дівчиною Афанасією, батько якої є губернатором Камчатки. Між ними виникають теплі почуття, що переростають у кохання.

Незабаром двоє закоханих вирішують утікати на кораблі: з цього часу для них починаються неймовірні випробування: вони потрапляють на Аляску, до Японії, на Формоз, до Китаю, а звідти у Францію. У Франції, за наказом короля Людовіка XV, Август формує експедицію до Мадагаскару, де набуває надзвичайної популярності серед тубільного населення і його місцевих вождів. Його обирають королем! Він вірить, що доля Африки чимось схожа на долю молодих Сполучених Штатів, і вирушає за підтримкою аж до Америки...

Редактор *Леся Пішко*

Avec le soutien du

www.centrenationaldulivre.fr

Це видання підтримане французьким
Національним центром книги

Перекладено за виданням
Jean-Christophe Rufin.
Le tour du monde du roi Zibeline.
Paris: Gallimard, 2017

© Jean-Christophe Rufin. Le tour du monde
du roi Zibeline.
© Éditions Gallimard, Paris, 2017
© Видавництво Жупанського;
Я. Коваль, переклад;
О. Баратинська, художнє
оформлення, 2020.

Кривлячись від болю, Бенджамін Франклін стояв, учепившись руками у дерев'яну спинку свого крісла, і зі злістю зиркав на двері.

Ревматизм не давав йому спокою з часу повернення до Філадельфії. Він був дедалі дошкульнішим. Двоє засуджених із сусідньої в'язниці мали носити його у портшезі. Ті злодії, що розкаялися, ставились до нього з побожністю, але, як на його смак, від них занадто відгонило віскі.

Бенджамін Франклін дивився на двері, бо вони мали невдовзі відчинитися. Кожен ранок починався з такого ж очікування й такого ж розчарування. Та ж когорта прохачів або шанувальників, які обцілювали йому руки і благали про допомогу. Ті ж розповіді про несправедний суд, підступних сусідів, збіднілих удів. Він їх заледве слухав, кивав, а сам марив, як старий чоловік, яким він був, про долю, що йому випала, і про ту, яка його вже не спіткає. О, невдячність народів! Хто від імені американських поселенців вів переговори з Англією? Хто уклав Декларацію про незалежність Америки? Хто заснував першу поштову мережу, першу пожежну службу, провідні газети? І хто одинадцять років представляв щойно засновані Сполучені Штати у Франції? Та доки його не було, інтригани прибрали до рук усю владу й не наділили його ні високою посадою, на яку він мав усі права, ні бодай шаною. Невже він не заслужив, щоб до його думки прислухалися, а його рекомендації виконували? Але того вже ніхто не робив.

Двері прочинилися, й до кімнати зазирнув його секретар.

— Ви готові, пане?

Бенджамін Франклін буркнув «ні», через силу обійшов фотель і важко сів у нього, застогнавши від болю.

— Хто там сьогодні, Річарде?

Старий мажордом, за багато років звиклий розвіювати поганій настрій господаря, глянув на аркуш, який тримав у руці.

— На сьогодні записано дванадцять візитерів. Але знадвору стоїть ще тридцять, якщо ваша ласка.

— До біса! Дай-но мені список.

Старий почепив окуляри з подвійними скельцями — свій винахід, єдиний, яким він ще користувався, бо громовідвід був йому ні до чого... Він проглянув список, бурмочучи прізвища. Всі ці Льюїси, Дейвіси, Кеннеді вже добряче йому обридли, дарма що він ніколи їх і не бачив.

— Ти диви! — вигукнув він, тикаючи кістлявим пальцем у середину списку. — Граф Огест і графиня А. Хто такі? Вона справді зветься А., та графиня?

Річард похнюпився. Невеличкий, опасистий, у такій позі він скидався на слухняного пса.

— Ви ж знаєте, що я не тямлю у чужоземних іменах. Ці двоє приїхали з Європи, і я не дочув їхнього прізвища. Там на кінці щось неначе як «ськи».

— Тому ти написав тільки імена?

— Лише ім'я чоловіка, бо у жінки воно надто складне.

Від слова «Європа» у Франкліна тьохнуло серце. Він так сильно тужив за тим континентом, відколи повернувся, що його вабило все пов'язане з ним.

— То ти кажеш, приїхали з Європи... А звідки саме?

— З Парижа.

Старий вчений витріщив очі. Достоту в усій Європі для нього найбільше важив саме Париж, бо чи не там зазнав він триумфу, щастя і, можна сказати, кохання?

— З Парижа? А я їх знаю?

— Вони так кажуть. Власне, вони твердять, мовляв, бачилися з вами, але, можливо, ви того не пригадасте. Особливо дама...

Франклін збентежився. Він не знав, що й думати. Знову зустрітися з людьми, яких він бачив у Парижі, було б для нього найбільшим щастям. І коли він знався з тією дамою, то тим краще. Але чому вона приїхала, та ще й із чоловіком?

— А чого вони хочуть? Вони тобі сказали? Тобі не здалося, що вони... мають лихі наміри?

Річард ворухнув губами.

— Де там! Навпаки! Їм дуже нетерпеливиться з вами зустрітися, і вони радіють на саму думку про це.

Загадка заплутувалася, що дедалі більше подобалося Франклінові. Чого він ще мав бажати у своєму віці, крім несподіванок і доладно розказаних історій?..

— Спродадь усіх інших! Нехай приходять завтра або йдуть до пекла. І заведи сюди цього графа Огеста і даму, яку я, можливо, знаю.

— Гаразд, пане.

Бенджамін Франклін зняв окуляри. Він обтрусив крихти з одягу й обсмикнув поли. Потім пригладив і заклавав за вуха залишки волосся, якого він не вкорочував. Дивно, як невідмовно подіяло на нього слово «Париж»: він уже тримався пряміше, дбав про свою подобу, не маючи, однак, ілюзій щодо зугарності свого старого немічного тіла. Менше з тим, адже вони зараз говоритимуть про пору, коли він ще не знав цих напастей.

Річард відчинив двері, цього разу настіж, і завів до світлиці ту пару. Чоловік і жінка ступали в ногу, вона трохи попереду. Він підтримував її за талію, але не напоказ, а природним, звичним і турботливим рухом.

Обоє були досить ставні. Він здавався старшим, але мав не більше сорока років. Вона виглядала молодечо, проте мала впевненість і зрілість довершеної жінки.

Бенджамін Франклін оглянув їх спершу загалом, бо коли вони стояли поряд, їхні особисті риси набували чогось нового й вони виглядали як одне ціле. Потім вони сіли на стілець, які їм підсунув Мартін, і Франклін почав роздивлятися їх по черзі. Граф Огест мав ледь смагляву шкіру, сині очі з м'яким виразом і коротке світле волосся, без пудри й без перуки. У поставі дивно поєднувалися жвавність, владність і майже груба сила. Його уважний і глибокий погляд виказував розсудливість і розум, схильний не так до марень, як до роздумів, до отримання від дійсності різноманітної поживи для думок, які, якщо вірити його загадковому виразу,

схоже, мали свій власний рух і жили своїм життям. Франклін навіть трохи злякався.

Він остерігся занадто пильно роздивлятися його супутницю, хоч йому й дуже кортіло. Вона втілювала саме те, чим він усе життя захоплювався — променисту молодість і здоров'я, правдиву паризьку елегантність, стримані манери і водночас сяючий розумом погляд. Вона трималася статно, убрана в мереживну пастельно-блакитну сукню з індійського мусліну, довгу й широку, звужену в талії і з оголеними руками. Лице майже без білил і рум'ян, хіба трохи туші на віях, аби підкреслити ірисовий відтінок очей. Зачіска виглядала не вигадливо: вона, либонь, ладнала її сама, тримаючи шпильки в зубах. Але впадало в око, що то був чудовий витвір на щодень, зроблений досвідченою жінкою, як та нехитра страва, яку видатний кухар нашвидкуруч готує для несподіваних гостей. І вся та витонченість аж ніяк не заступала враження витривалості й волі, яке вона справляла.

Франклін, на жаль, марно копірився у пам'яті, бо якщо ця графиня й оживила спогади про такі чудові зустрічі його паризької пори, він не міг пригадати, чи вони знайомі. Манерами і вбранням вона нагадувала чимало інших жінок, проте її саму він не впізнавав.

У певному сенсі так краще. Не буде чим собі докоряти. Однак це робило загадку ще захопливішою.

— Отже, — розпочав він, по черзі поглядаючи на своїх візитерів, ви прибули з Франції?

— Не прямо з Франції. Ми спершу були на Санто-Домінго. Але дозвольте мені, шановний пане Франкліне, насамперед відрекомендуватися. Я — граф Августин Беншовський, а це моя дружина Афанасія. З нами також подорожує наш син Шарль.

— А де він?

— Лишився у заїзді. Ми не хотіли завдавати вам клопоту, турбувати вас. Йому тільки вісім років.

— Могли б потурбувати. Я дуже люблю дітей. Але чи можу я поцікавитися, навіщо ви прибули до Америки?

— Щоб зустрітися з вами.

— Яка честь!

Франкліну стало трохи прикро, що така гарна пара, мабуть, належала, хоч і дуже відрізнялася, до тієї ж породи прохачів, які повсякдень тримали його в облозі. Утім, він наперед радів уже бодай тому, що їхнє прохання буде оригінальнішим від тих, які він щодня вислуховував.

— То ви французи? — провадив він, щоб більше про них довідатися.

— Ні. Я — угорець, — відповів Августин. Чи радше поляк. Зрештою, точніше, і угорець, і поляк.

— Розумію, — мовив Франклін, який ніколи не мав бажання досліджувати глибини Європи. А ви, пані, також полька?

— Ні, — відказала Афанасія. — Я росіянка.

Голос був гарно поставлений, занизький для жінки, але це додавало йому чуттєвості.

— Росіянка? От дивина! Я прийняв вас за парижанку...

— Не знаю, чи це комплімент...

— Це саме комплімент! — вигукнув Франклін.

— У такому разі я його охоче приймаю і дякую вам. Справді, певний час ми мешкали в Парижі.

— І саме там, даруйте за допитливість, ви познайомилися?

— Ні, пане. Ми з Афанасією зустрілися на березі Тихого океану.

Августин промовив ці слова таким буденним тоном, ніби пропонував Франкліну пройтися берегом сусіднього Делаверу.

— Тихого океану! То ви мореплавці?

— Не цілком, дарма що й здолали чималі відстані морем.

Франклінові припали до душі ці маленькі загадки. Він ледь не забув про ревматизм, хоча праве стегно ще трохи нагадувало про себе.

— Даруйте за цікавість: зазвичай, коли ви не у Філадельфії, де ви мешкаєте? Десь у Тихому океані?

— Ні, на Мадагаскарі.

— Отакій!

Франклін майже нічого не знав про той африканський острів, але в його уяві він мав бути диким. Він поглянув на Афанасію. Вона сиділа з виразом світської дами, поширюючи навколо себе витончені пахощі бузку й жасмину, і безтурботно всміхалася.

— І що ж ви робите на Мадагаскарі? Гадаю, ви там працюєте...

Августин на мить замислився і стримано промовив:

— Я там король.

Це твердження після стількох загадок підривало віру в усе, що Августин і його дружина досі розповіли. Як остання карта, що спричиняє руйнування замку, це слово остудило доброзичливість Франкліна. Він зиркнув на тих двох як на жартівників, що збиткуються над ним. Він випростався і скривився від болю в стегні.

— Ви вважаєте мене настільки неосвіченим?

— Що ви маєте на увазі?

— Невже ви гадаєте, наче я не знаю, що Мадагаскар заселений неграми? І що його король, якщо такий існує, аж ніяк не угорець і не поляк.

Афанасія ледь нахилилася вперед і простягнула руку. На середньому пальці сяяла каблучка з великим сапфіром у тон її сукні. Лак кольору слонової кістки вилискував на нігтях. Франклін відчув на руді легкий дотик її пальців.

— Це щира правда, пане, Августин — король тієї країни. Його звать королем Зібеліном.

«Зібеліном, — подумки повторив Франклін. — От утнула! Яка нісенітниця!»

Афанасія невідривно дивилася на старого Франкліна, а він насилу зробив ковтальний рух.

— Гаразд, — простогнав він. — Вірю.

Зрештою, він чув чимало розповідей про авантюристів, які створювали собі імперії у диких краях і жили сатрапами серед тамтешніх дикунів. Ці двійко, мабуть, такого ж штибу. Проте їхня вишуканість, манера триматися, вихованість аж ніяк не пасували до образу пройдисвітів чи піратів.

Афанасія випросталася. Запала тиша, та потім загорив Августин.

— Я король, але не хочу ним лишатися. Саме тому ми до вас і приїхали.

«Якщо він справді король, то не такий, як інші, — міркував Франклін. — Мені не відомий жоден суверен, який би з доброї волі зрікся такого привілею». Ці недовомки знову почали його тішити, і йому знову стало цікаво.

— Даруйте, любі друзі. Я маю всі підстави вам повірити, тим паче, що ви виглядаєте як люди, гідні довіри. Але дозвольте зізнатися, що наразі ваша історія мені геть не зрозуміла.

— Усе, чого ми прагнемо, це все вам розповісти. Власне, саме для цього ми й перетнули океан.

— Тоді розповідайте.

— Але це довга історія.

— Дуже довга історія, — додала Афанасія, з якої Франклін не зводив очей.

— Вона відбувалася в багатьох країнах, вона насичена драмами і пристрастями, вона стосується далеких народів з цілковито відмінними від європейських мовами і звичаями...

— Дарма! Навпаки, ви розпалили мою цікавість. Більш за все я люблю довгі історії. Завдяки ним я забуваю про свій вік і хвороби.

— Але ж вона насправду дуже довга, і, щоб її оповісти, нам знадобиться кілька днів.

— Доки ваша розповідь мене захоплюватиме, доти я буду вам радий. Відженіть мої недуги, як Шехерезада смерть. Зціліть їх своїм словом.

— Гаразд, — урочисто підсумував Августин. — Ми розповідатимемо по черзі. Якщо Афанасія дозволить, почну я.

Бенджамін Франклін вмовився у фотелі і примружив очі. Надворі, в осінньому саду кленове листя кружляло у вихорах вітру. Річард розпалив камін і подав кожному по паруючій чашці чаю. Парфум Афанасії витав у теплій атмосфері світлиці. «Невже на світі може існувати, — подумалося Франкліну, — ще досконаліший образ земного щастя?»

АВГУСТИН

I

Я б сказав, що все почалося того дня, коли батько вигнав мого вихователя. Він звався Башеле. Француз. Він жив у нас уже три роки. До його появи моє існування було вкрай похмурим. Ви знаєте, що за життя у старовинних замках... Ні, звісно, ви того не знаєте. У вас тут, в Америці, нічого такого немає!

Уявіть собі величезну похмуру споруду, з мурами у двоє коней завтовшки. Нечисленні вікна у стінах мій прадід звелів пробити, лише коли відступила загроза нападу турків. Улітку все довкола зеленіло. Але остерігайтеся буяння зела, адже воно потребує дощу.

І справді, від весни до осені ми жили під дощем. На краю угорської рівнини, там, де земля починає поволі підноситися у бік Карпат і Польщі, по схилах гір безперестану снували хмари, вони душили долину і дратувалися з найменшої перепони. Наш замок, що стояв на вершині гори, дорого платив за свою зверхність: вітри й дощі шмагали його по півроку поспіль. Осінні зливи відступали тільки перед першим снігом, а взимку все завмирало в крижаній холоднечі.

Ту пору я любив над усе — осяйну, білу, мов паморозь по землі, і синю, мов безхмарний небокрай. Я завжди думав, що кольори нашого родинного герба — то шана сліпучим зимовим барвам. Либонь, котрийсь із моїх предків, в осерді такого звичного крижаного січня, придумав свій герб, милуючись природою з мурів замку.

Так чи інакше, до появи Башеле я мав похмуре й самотнє дитинство. Сестри, значно старші, вдавали, що

її не існує. Мати була світською пані й сама їздила до Віденського двору. Я обожнював її, дарма що вона ніколи не виказувала мені ані найменшої ніжності й впритлумлювала мої пориви, коли ми опинялися поряд. Я зачаровувався її суворою красою, вишуканістю, очима кольору зимового неба, які вона мала доброту передати мені. Граційна і вразлива, вона куталася за найслабшого протягу і виживала в тому замку тільки завдяки жару з величезних камінів, куди служники вкидали цілі гаї. Я дивувався, як тендітність не завадила їй народити трьох дітей. Іще малий, я був у розпачі, коли розглядав на стінах портрети своїх войовничих мадярських предків, закутих у лати і з мечами, що мали важити удвічі більше, ніж я. Я почувався щасливим, що зробив матері подарунок, удавшись таким, як вона, і сподівався, що вона впізнає в мені свої ніжні щоки, тонке світле волосся й тендітні руки...

І дарма що вона, здавалося, ніколи не відзначала цієї схожості між нами і тим паче ніколи їй не раділа, саме ця схожість — у холоднечі нашого похмурого замку — приносила мені радість бодай якогось родинного тепла. Мати була єдиною людиною, в якій я хоч трохи себе впізнавав. Тільки завдяки їй я мав підстави вважати, що не випадково опинився там, ніби поміж чужих людей, а що я в тому замку народився і посідав своє місце серед нащадків. На жаль, ця схожість не протривала довго. Згодом час відбере у мене ту першу личину дитячої незахищеності і дасть мені те ж тіло, що і в моїх кремезних пращурів, тіло, яким я довго вчився орудувати. Щодо матері, то невдовзі стало очевидно, що сяйво її полум'яних очей походить не так від беладони, як від лихоманки. І даремно цілі стовбури палали в камінах, бо вже нічого у світі не могло її зігріти. Вона померла одного з біло-синіх зимових днів, того року, як мені минав дев'ятий. Я лишився наодинці зі своїм смутком, якого, схоже, ніхто не поділяв. По тижню, як мою матір поховали, у замку про неї не зосталося жодної згадки. Чоловіча суворість цілковито запанувала в усіх залах і світлицях. Каміни згасли, свічників помен-